

TIPOGRAFI BUCUREȘTENI: POPA STOICA IACOVICI (1715-1749) ȘI FAMILIA SA

Daniela Lupu

Răsfoind cărțile bisericești imprimate la București în prima jumătate a secolului al XVIII-lea un nume apare frecvent: „*prea cucernicul între preoți popa Stoica Iacovici tipografu*”. Majoritatea cărților liturgice și teologice publicate în oraș în această vreme, în limba română sau greacă, sunt tipărite de popa Stoica Iacovici (1715-1749). Apoi mai întâlnim un alt Iacovici tipograf – Radu (1731-1743) și mai târziu un Stoicovici – Iordache (1760-1767). Alți doi tipografi Stoicovici apar în această vreme și la Episcopia Buzăului - Ioan (1743) și Ghinea (1767-1768). Cine au fost toți aceștia, care sunt relațiile de rudenie între ei, ce cărți au tipărit și la ce tipografii au fost angajați? Sunt întrebări la care ne propunem să răspundem în cele ce urmează pe baza surselor documentare cercetate, în care un loc important îl ocupă cărțile imprimate de ei¹. Câteva exemplare au ajuns după îndelungate peregrinări în fondul de carte veche al bibliotecii Muzeului Municipiului București².

Dintre cei 33 meșteri tipografi care au lucrat în tipografiile din Țara Românească între anii 1716 și 1821³, doar opt par a fi prin origine sau rezidență oameni ai locului, apartenență pe care unii și-o declară prin folosirea apelativului *Bucureșteanul*, respectiv Barbu (1747-1758), Dimitrie Petrovici (1775-1799) și Stanciu Tomovici (1779-1809). Bucureșteni sunt și tipografi Iacovici: popa Stoica și fratele său, Radu, respectiv tipografi Stoicovici: Ioan, Iordache și Ghinea. Urmând o modă a epocii, aceștia au semnat cu patronimicul Stoicovici (adică fiii lui Stoica),

1. Sursele bibliografice de referință pe care le-am folosit au fost: Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, tom. II (1716-1808), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1910; Ioan Bianu, Dan Simonescu, tom. IV. *Adăogiri și Îndreptări*, București, Atelierele Grafice Socec & Co., Soc. Anonimă Română, 1944 (în continuare abreviem: BRV); Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973 (în continuare: Poenaru, CBRV).

2. Tipărite de Stoica Iacovici: *Liturghier*, 1729; *Octoih*, 1730; *Liturghier*, 1741; *Penticostar*, 1743 (împreună cu Radu Iacovici); *Triod*, 1746; *Liturghier*, 1746; tipărită de Iordache Stoicovici: Simeon, arhiepiscopul Thesalonicului, *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, 1765. Edițiile din 1729 și 1741 ale *Liturghierului*, *Octoihul* și *Penticostarul* au circulat în Transilvania (jud. Alba, Timiș, Arad, Hunedoara, Sibiu, Mureș), *Liturghierul* din 1746 și *Voroava* în Moldova (jud. Neamț, Botoșani, Suceava) iar *Triodul* a aparținut bisericii Domnița Bălașa și apoi mănăstirii Cotroceni.

3. Despre activitatea tipografică și editorială a epocii domniilor fanariote, amănunte la Daniela Luminița Lupu, *Tiparul și cartea în Țara Românească între 1716 și 1821*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009.

după cum anterior tatăl lor, Stoica devenise Iacovici, prin folosirea sufixului *-vici* arătând că era fiul unui Iacov.

Stoica Iacovici – după unele opinii preot la biserica Sf. Vineri⁴ - ocupă un loc însemnat printre tipografii primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, nu numai prin calitățile sale profesionale, cât și prin spiritul său întreprinzător. Cu toate că în această epocă rolul de editori ai cărților de cult era asumat cu precădere de înalții ierarhi ai Bisericii Ortodoxe iar profitul obținut de pe urma vânzării acestora revenea Bisericii, Stoica a reușit să publice cărți cu proprie cheltuială, pe care le-a vândut în folos propriu.

Din această perspectivă, el a atras atenția a doi importanți cercetători ai istoriei bisericești, preotul profesor Nicolae M. Popescu și mitropolitul Tit Simedrea. Pentru Nicolae M. Popescu: „*popa Stoica este tipograful bucureștean în înțeleșul plin de atunci al cuvântului. El tipărește cărți, el editează cărți, el le vinde, el scrie prefețe; cred că și traduce cărți; el scoate ucenici și-și face tipografi toată familia*”⁵. Mitropolitul Tit Simedrea a căutat să descifreze ceea ce domnia sa numea „*taina popii Stoica Iacovici*”: „*cum adică a făcut el de a editat pe seama sa zece cărți fără să aibă tipografia sa și fără mijloace îndestulătoare de editare, mai ales a unora precum Mărgăritarele, Octoihul, Liturgia și Triodul, cărți voluminoase tipărite în anii 1745-1746*”⁶.

Etapa de început a activității lui Stoica (1715-1719) a fost prezentată de bibliologul Doru Bădără în valoroasa sa lucrare referitoare la tiparul românesc în anii 1678-1716⁷.

Timp de un deceniu (1730-1740), popa Stoica Iacovici a fost singurul meșter tipograf din oraș, apoi unicul tipograf al câtorva tipografii cu existență scurtă: Tipografia Școlii Văcăreștilor (1741) și Tipografia Domnească (1745-1746). Când spunem *unicul* ne referim la calitatea sa de meșter, care îi dădea dreptul de a semna pe paginile de titlu, în timp ce ceilalți tiparnici rămăneau de cele mai multe ori anonimi. Meșterul supraveghea toate operațiunile tipăririi executate de membrii echipei, numiți în documente *feciori* (zețarul, pilcarul și drugarul sau tiparnicul), făcea corectura „probelor” (șpaltului) și răspundea în fața comanditarului de calitatea

4. În sprijinul acestei ipoteze, Tit Simedrea citează un „*Pomelnic al popii Stoicăi de la biserica Sfintei Vineri*” în care sunt trecuți la vii: „*Stoica ierei, Despa presvitera, Ioan*” (*Tiparul bucureștean de carte bisericească în anii 1740-1750*, în „*Biserica Ortodoxă Română*” (în continuare: BOR), anul LXXXIII (1965), nr. 9-10, p. 902, n. 342).

5. Nicolae M. Popescu, *Cucernicul între preoți popa Stoica Iacovici – tipograful - 1715-1749*, în vol. *Preoți de mir adormiți în Domnul*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1942, p. 75.

6. Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 900.

7. Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Edit. Istros, 1998, p. 124-125.

textului imprimat. Principala sa obligație era aceea de a confecționa matrițele (formele de litere) și de a *turna* caracterele tipografice, operațiuni care necesitau o deosebită abilitate și o îndelungată experiență. Conform mărturiilor documentare, echipa lui Stoica a fost formată în cea mai mare parte a timpului din membrii propriei familii - de fratele și fiii săi.

Nu știm unde și de la cine a învățat meșteșugul tipografic Stoica Iacovici. Pentru că apare ca tipograf deplin abia în anul 1715, presupunem că și-a făcut ucenicia sub îndrumarea meșterilor formați de Antim Ivireanul⁸, fie ipodiatonul Mihai Iștvanovici, fie Gheorghe Radovici. După înălțarea în scaunul mitropolitan (1708), deși a mai imprimat personal câteva cărți, considerăm că Antim Ivireanul nu a mai avut timpul necesar formării unei noi generații de ucenici. De altfel, avem și o mărturie contemporană în acest sens. Scriind despre tipografiile din Țara Românească, Anton Maria del Chiaro, arată că: „*Lucrătorii tipografi sunt valahi, instruiți în această artă de meșteri, elevi ai însuși mitropolitului Antim*”⁹. Tindem să credem că Stoica a fost mai degrabă ucenicul lui Gheorghe Radovici, pentru că în 1708, Mihai Iștvanovici a fost trimis să instaleze o tipografie în Gruzia, după care nu s-a mai întors în Țara Românească.

Din analiza altor cazuri, mai bine documentate, rezultă că ucenicia în meșteșugul tiparului dura în medie cinci ani. Cu toate acestea putea să treacă mult timp până când un *fecior* să aibă șansa de a primi o comandă în nume propriu, ceea ce echivala cu recunoașterea sa ca meșter. Poate tocmai dispariția lui Gheorghe Radovici (care nu mai este menționat după 1715) a oferit lui Stoica Iacovici ocazia de a debuta. Oricum în 1715, popa Stoica era deplin pregătit să accedă la statutul de meșter și să i se încredințeze sarcina de „epistat” (conducător) al tipografiei.

La Tipografia Patriarhiei Ierusalimului de la mănăstirea Sf. Sava

Debutul lui Stoica este în strânsă legătură cu punerea în funcțiune a tipografiei Patriarhiei Ierusalimului, în 1715. Istoria înființării acestei tipografii a fost reconstituită pe baza corespondenței dintre Hrisant Notara, Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanul purtată între anii 1709 și 1714. În urma dorinței exprimate de Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului (1707-1731), domnul Constantin Brâncoveanu a construit în incinta mănăstirii Sf. Sava – închinată Sf. Mormânt - o „casă de piatră” pentru bibliotecă și tipografie¹⁰, care era gata în februarie 1714,

8. Atât Nicolae M. Popescu (*op. cit.*, p. 75), cât și Tit Simedrea (*op. cit.*, p. 902) consideră ca a fost ucenicul lui Antim Ivireanul, dar data târzie a debutului lui Stoica ridică semne de întrebare.

9. Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei* (după textul reeditat de N. Iorga). În românește de S. Cris-Cristian cu o introducere de N. Iorga, Iași, Ed. Viața Românească, 1929, p. 26.

10. La 4 februarie 1709, Constantin Brâncoveanu îi scrie lui Hrisant: „*Știrea ce ni dai cum că ai vorbit acolo cu Preasfințitul nostru acela, ca să se facă după gândul tău o casă de piatră pentru tipografie și o bibliotecă în cuprinsul Sfântului Sava, am aflat-o și ni-a părut bine pentru această bună faptă și neapărat că pentru un lucru ca acesta vom lucra și noi să-și ia săvârșirea*” (Eudoxiu de Hurmuzaki,

când se începe aranjarea cărților în bibliotecă¹¹. Prin scrisoarea din 9 august 1714, mitropolitul Antim Ivireanul îl anunță pe patriarhul Hrisant că îi dăruiește, după cum i-a promis, o garnitură de literă grecească proaspăt turnată cu cheltuiala sa¹². Astfel, Patriarhia Ierusalimului dobândise și la București, la fel ca la Iași (la mănăstirea Cetățuia), o tipografie proprie, ambele fiind destinate luptei împotriva propagandei catolice în Orient.

Hrisant îi succedase în scaun în 1707, patriarhului Dosithei Notara, unchiul său. Ca un omagiu adus memoriei lui Dosithei, el a hotărât ca prima carte publicată în noua tipografie să fie lucrarea acestuia, *Istoria patriarhilor Ierusalimului*. Corectura textului a fost încredințată ieromonahului Mitrofan Gregoras (din Dodona) ajutat și de Mitrofan, mitropolit titular de Nissa, apoi din septembrie 1716, mitropolit al Ungrovlahiei. Omul ales de patriarhul Hrisant Notara să porceadă la tipărirea voluminoasei opere, poate chiar la recomandarea lui Antim Ivireanul, a fost popa Stoica Iacovici. Pentru aceasta, el a fost numit „*supraveghetor al tipografiei*” (echivalent cu termenul modern de director). Fără îndoială, tipărirea textului presupunea cunoașterea temeinică a limbii grecești, calitate care trebuie să fi fost o bună recomandare a popii Stoica în fața patriarhului Hrisant, un mare cărturar al vremii.

Deși pe pagina de titlu se menționează ca dată de publicare luna octombrie 1715¹³, Tit Simedrea a demonstrat, coroborând informațiile cuprinse în carte cu cele din alte surse¹⁴, că această dată marchează doar începutul tipăririi. Volumul a intrat sub tipar la sfârșitul domniei lui Ștefan Cantacuzino (25 mart. 1714-25 dec. 1715) și a fost terminat abia în 1719, în timpul celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat (mart. 1719- m. 3 sept. 1730). Așadar, popa Stoica și echipa sa au muncit la tipărirea volumului de format mare (in-folio, de 1429 de pagini) aproape patru ani, cu întreruperile cauzate de desfășurarea războiului austro-turc din anii 1716-1718.

El însuși cărturar, Nicolae Mavrocordat a fost interesat de reluarea activității tipografice în Țara Românească chiar din timpul primei domnii (25 dec. 1715-14

Documente privitoare la istoria românilor: vol. XIV: *Documente grecești privitoare la istoria românilor* (publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri de N. Iorga), partea I (1320-1716), București, 1915, p. 413).

11. Scrisoarea dascălului Marcu din Cipru Porphyropulos către Hrisant Notara din 28 februarie 1714: „*La bibliotecă acum începem a așeza cărțile cu signor da Porta*” (*ibidem*, partea I, p. 573).

12. *Ibidem*, partea a III-a (1560-1820), București, 1936, p. 116.

13. BRV, I, 175, p. 501-508.

14. Pe pagina de titlu se arată că s-a tipărit în luna octombrie 1715, „*pe la sfârșitul domniei*” lui Ștefan Cantacuzino. Cum domnia lui Ștefan Cantacuzino a luat sfârșit la 25 decembrie, cartea nu se putea termina în octombrie. La aceasta se adaugă scrisorile primite de patriarhul Hrisant de la corectorii textului: ieromonahul Mitrofan Gregoras (din 2 martie 1716) și mitropolitul Mitrofan al Ungrovlahiei (din 17 decembrie 1718 și 2 august 1720), din care rezultă că textul era încă sub corectură în anii 1716-1719 (Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XIV, partea a III-a, p. 12, 139, 144).

nov. 1716). Cu acest prilej trebuie să se fi informat și asupra meșterilor tipografi de care putea dispune pentru punerea în aplicare a proiectelor sale editoriale. Cum la Tipografia de la mănăstirea Sf. Sava era în lucru cartea patriarhului Dosithei Notara, *Istoria patriarhilor Ierusalimului* domnitorul a dat spre tipărire lucrarea iubitului său tată, Alexandru Exaporitul, *Istoria sfântă adică istoria iudaică* Tipografiei lui Antim Ivireanul de la mănăstirea Tuturor Sfinților¹⁵. Cartea a apărut în august 1716, fiind imprimată de tipograful mănăstirii, ieromonahul Dionisie Floru¹⁶.

La Tipografia mănăstirii Tuturor Sfinților (Antim)

Buna impresie pe care popa Stoica i-a lăsat-o patriarhului Hrisant Notara i-a influențat în mare măsură viitorul. Credem că nu întâmplător de-a lungul activității sale Stoica s-a bucurat de protecția Patriarhiei Ierusalimului și a domnitorilor Mavrocordați.

După cum se știe, patriarhul a fost un adevărat „consilier cultural” al Mavrocordaților, atât al lui Nicolae, cât și al fiului său, Constantin, mai ales în ceea ce privește organizarea învățământului superior. Academia Domnească de la mănăstirea Sf. Sava înființată de Constantin Brâncoveanu și-a continuat existența și după instaurarea regimului fanariot, Hrisant ocupându-se de redactarea programei de studii și de alegerea profesorilor.

După moartea de ciumă a fratelui său, Ioan, care i-a succedat la tron (21 noiembrie 1716-23 febr. 1719), Nicolae Mavrocordat a fost numit din nou domn în martie 1719. În timpul războiului austro-turc el fusese capturat de austrieci și întemnițat la Sibiu, de unde a fost eliberat după încheierea păcii¹⁷. După cum singur mărturisește, în timpul captivității Nicolae a scris cartea *Despre datorii* sau *Despre îndatoriri* (*ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ*). La puțină vreme după preluarea tronului, domnul s-a arătat nerăbdător să-și vadă opera publicată. Profesorul Academiei Domnești de la mănăstirea Sf. Sava, Gheorghe Hrisogon din Trapezunt a fost desemnat să facă diorthosirea (corectura) textului. Volumul a fost dat spre tipărire la Tipografia mănăstirii Tuturor Sfinților, intrată după moartea ctitorului ei în proprietatea Mitropoliei. Era nevoie de un meșter iscusit, cu experiență în culegerea

15. BRV, I, 176, p. 509-512.

16. Aceasta este singura carte imprimată în tipografie în vremea ctitorului ei, pentru că în cursul lunii septembrie mitropolitul Antim Ivireanul acuzat de trădare de Nicolae Mavrocordat a fost arestat, apoi caterisit și ucis prin înecare în râul Tundja (lângă Adrianopole) de ostașii otomani care-l escortau spre muntele Sinai, unde fusese surghiunit. Relatarea evenimentelor la: Mitrofan Gregoras, *Cronica Țării Românești*, în D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*. Publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, Ariadna Camariano și Nestor Camariano, tomul II, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939, p. 409-462; Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*. Introducere și ediție critică întocmite de Const. Grecescu, București, Ed. Academiei RPR, 1963, p. 224-226.

17. Nicolae Mavrocordat a fost luat prizonier de austrieci la 25 noiembrie 1716 și ținut în captivitate la Sibiu până după încheierea păcii de la Passarowitz (21 iul. 1718), revenind la București la 24 septembrie 1718.

textului grecesc. Posibil la recomandarea patriarhului Hrisant, Nicolae Mavrocordat l-a ales ca tipograf nu pe ieromonahul Dionisie Floru, ci pe popa Stoica Iacovici. Deși Bucureștiul se afla în plină epidemie de ciumă, tipărirea cărții s-a făcut cu repeziciune, încheindu-se în decembrie 1719. La sfârșitul cărții, Stoica Iacovici este menționat ca „îngrijitorul pentru meșteșugul tipăririi”¹⁸.

Tipograf independent

Între anii 1722 și 1728, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat și a păstoriei mitropolitului Daniil (aug. 1719-dec. 1731), la București s-au tipărit zece cărți și broșuri. În mod curios, nici una nu indică numele tipografiei. Patru dintre ele nu menționează nici numele tipografului¹⁹, restul sunt tipărite de popa Stoica Iacovici, de altfel singurul tipograf atestat în această perioadă la București²⁰.

Motivele pentru care pe cărțile tipărite în acești ani s-a evitat menționarea tipografiei nu au fost explicate în literatura de specialitate. Atribuirea acestor tipărituri diferitelor tipografii din București (a mănăstirilor Tuturor Sfinților, Sf. Sava, a Mitropoliei, Domnească), făcută de diverși autori fără un studiu comparativ al caracterelor tipografice folosite, este un exercițiu de imaginație, pentru că argumentele concludente lipsesc. Credem că omiterea constantă a tipografiei nu este întâmplătoare; ea reflectă o anumită incertitudine în ceea ce privește dreptul de proprietate asupra inventarului tipografic existent în București la acea dată: cel al tipografiilor epocii brâncovenești (a Mitropoliei, Domnească)²¹ și cel de la tipografia mănăstirii Tuturor Sfinților (intrată după moartea ctitorului ei, Antim Ivireanul, în stăpânirea Mitropoliei)²².

Pentru început observăm că aceste publicații au apărut tocmai în intervalul cuprins între încetarea activității tipografiilor de la mănăstirea Sf. Sava (a Patriarhiei Ierusalimului) și de la mănăstirea Tuturor Sfinților, în 1720 și redeschiderea Tipografiei Mitropoliei, în 1728. În condițiile în care Domnia nu s-a mai arătat interesată să aibă

18. BRV, II, 178, p. 2.

19. *Molitvenic*, 1722 (*ibidem*, IV, 57); *Pastorală despre Postul Mare* [1720-1731] (*ibidem*, IV, 56); *Învățătură pravoslavnică cu întrebări și răspunsuri* [1725-1730] (Poenaru, CBRV 11); Hristofor Emborocomitul, *Manual despre purcederea Sf. Duh* (gr.), 1728 (BRV, II, 197).

20. În 1723: *Evanghelie* (*ibidem*, II, 182), *Slujba Sf. Neofit și Maxim* (gr.) (*ibidem*, II, 183, IV, p. 224); în 1724: *Catavasier* (*ibidem*, II, 184, Poenaru, CRBV, 184); în 1726: *Slujba Sf. Andrei* (BRV, II, 194), *Slujba Sf. Stelian* (gr.) (*ibidem*, II, 194) *Triodul Săptămânii Mari* (*ibidem*, II, 195).

21. Tipografia Mitropoliei nu mai era în funcțiune din anul 1715, iar Tipografia Domnească din anul 1705.

22. Gramata emisă de patriarhul ecumenic Ieremia în octombrie 1717, la cererea mitropolitului Mitrofan, anula dispozițiile testamentare ale mitropolitului Antim Ivireanul cu privire la dreptul de stavropighie a ctitoriei sale și dispunea ca mănăstirea și bunurile ei să intre: „supt stăpânirea și supravegherea și chivernisirea” mitropoliților Ungrovlahiei, ceea ce echivala cu închinarea lăcașului către Mitropolie (Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XIV, partea a II-a, p. 818-822). Deși gramata nu face referire la tipografie este evident că și aceasta a fost preluată de Mitropolie.

o tipografie proprie, credem că mitropolitul Daniil a reușit să obțină acordul ca tot materialul tipografic existent în București (cu excepția celui aparținând Patriarhiei Ierusalimului) să intre în proprietatea Mitropoliei. Acest proces trebuie să se fi încheiat în preajma anului 1728, dată de la care cărțile apar cu mențiunea că s-au tipărit „în sfânta Mitropolie”.

În cele șase cărți de slujbă și de învățătură pentru preoți pe care popa Stoica Iacovici le-a imprimat în anii 1723-1726 ne surprinde și lipsa altor elemente de identificare, în afara omiterii tipografiei: unele nu indică locul de tipărire²³, altele editorul.

Pentru trei dintre ele avem mențiunea că sunt tipărite *cu cheltuiala*: mitropolitului Daniil (*Evanghelie*, 1723), popii Nicola de la biserica din mahalaua Prundului, fost protopop al Bucureștiului (*Slujba Sf. Andrei*, 1726) și a „cătorva evlavioși creștini” (*Slujba Sf. Stelian*, 1726).

Celelalte păstrează tăcerea asupra editorului: *Slujba Sf. Neofit și Maxim – gr.*, 1723, *Catavasier*, 1724 și *Triod*, 1726. Așa după cum au afirmat și alți cercetători, credem că Stoica a tipărit pe **cheltuială proprie** aceste cărți. De altfel, posibilitatea ca tipograful să editeze cărți în tipografia la care era angajat, nu era în principiu exclusă. Antim Ivireanul prevăzuse încă din 1713, în *Așezământul* tipografiei sale, că în condițiile în care atelierul nu va avea comenzi: „și va vrea tipograful cu cheltuiala lui să tipărească vreo carte, să aibă voie cu știrea egumenului și a episcopilor să tipărească și din câți bani va lua de pe acea carte, să aibă datorie să dea bisericii al patrulea ban”²⁴.

Obiceiul țării, încă din vremea lui Matei Basarab, permitea persoanelor interesate (clerici sau laici) să imprime cu proprie cheltuială cărți bisericești în tipografiile existente, devenind astfel ceea ce în termeni moderni numim **editori comerciali**. Singura condiție era ca textul ales să aibă acordul (blagoslovenia) mitropolitului, ca garanție a purității dogmatice.

Nu era exclusă nici posibilitatea **închirierii unei „tipografii”**, adică a unui inventar tipografic de la proprietari. Obiceiul închirierii de utilaj și material tipografic către particulari (inclusiv tipografilor) este confirmat documentar pentru Tipografia Mitropoliei în anii 1747 și 1806. La această soluție trebuie să fi recurs și Stoica pentru a tipări cărți în această perioadă, așa explicându-se și omiterea tipografiei de pe paginile de titlu. Din documentele ulterioare rezultă că în timpul mitropolitului Daniil o parte din inventarul Tipografiei Mitropoliei s-a aflat în posesia lui Stoica Iacovici. La percheziția care i s-a făcut în anul 1740, la cererea mitropolitului Neofit,

23. *Slujba Sf. Andrei*, 1726; *Slujba Sf. Stelian*, 1726; *Triodul Săptămânii Mari*, 1726. Celelalte folosesc formulele: „În scaunul domniei în București” (*Evanghelie*, 1723; *Catavasier*, 1724) sau „În Bucureștiul Ungrovlahiei” (*Slujba Sf. Neofit și Maxim*, gr., 1723).

24. Antim Ivireanul, *Opere*, ed. Gabriel Ștrempel, București, Ed. Minerva, 1972, p. 68.

i s-au găsit în casă două clișee tipografice (plăci gravate) luate de la Mitropolie, pe care nu le mai înapoiașe.

Din păcate, nu cunoaștem condițiile înțelegerii pe care Stoica trebuie să o fi avut cu mitropolitul Daniil. Este posibil ca ea să fi îmbrăcat forma unui contract de închiriere similar celor încheiate ulterior de mitropolitul Neofit Cretanul cu negustorul Constantin Boltașul la 29 octombrie 1747²⁵ și de mitropolitul Dosithei Filitti cu Stanciu Tomovici, tipograful Mitropoliei la 1 octombrie 1806²⁶.

La Tipografia Mitropoliei

Anul 1728 marchează reînființarea Tipografiei Mitropoliei²⁷. După ce inventarul vechilor tipografii (ale Mitropoliei, Domniei și a lui Antim de la Mănăstirea Tuturor Sfinților) a fost concentrat la Mitropolie, mitropolitul Daniil i-a încredințat popii Stoica Iacovici organizarea și conducerea atelierului. Timp de opt ani (1728-1736), în timpul păstoririi mitropolitului Daniil și apoi a mitropolitului Ștefan (ian. 1732-sept. 1738) care i-a succedat, popa Stoica a fost meșterul exclusiv al Tipografiei Mitropoliei, imprimând cu cheltuiala ierarhilor 10 cărți liturgice²⁸. Acestea li se adaugă *Slujba Sf. Haralambie* – protectorul împotriva ciumei - tipărită în 1736, cu banii puși la dispoziție de logofătul al doilea, Constantin Hipolitas din Sotiro-Zagora²⁹.

Relativa libertate de care s-a bucurat Stoica Iacovici în timpul mitropoliților Daniil și Ștefan a luat sfârșit odată cu înscăunarea mitropolitului Neofit Cretanul (nov. 1738-iul. 1753), care dorea ca tipărirea cărților bisericești din eparhia sa să se facă exclusiv în atelierul și în beneficiul Mitropoliei. Acesta a fost și motivul conflictului său cu Stoica Iacovici, care în final a dus la „răspopirea” acestuia.

În 1740, ca urmare a încercării de a vinde Mitropoliei niște antimise³⁰

25. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa XIV, p. 934-935.

26. T. G. Bulat, *Tipografia Mitropoliei Bucureștilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754-1810)*, în BOR, anul LXXXVII (1969), nr. 7-8, p. 814.

27. Tipografia Mitropoliei nu mai funcționa din 1715 – când se tipărise în limba greacă lucrarea mitropolitului Antim Ivireanul, *Sfături creștine politice* (adresate domnului Ștefan Cantacuzino).

28. În 1728: *Liturghii* – două ediții (BRV, II, 196; IV, p. 233-234); în 1729: *Liturghii* (*ibidem*, IV, 65), *Molitvenic* (*ibidem*, II, 199, Poenaru, CBRV, 199); în 1730: *Octoih* (BRV, IV, 66); în 1731: *Octoih* (*ibidem*, II, 202); în 1732: *Chiriacodromion* (*ibidem*, II, 205); în 1735: *Psaltire* (slav.-rom.) (*ibidem*, II, 211); în 1736: *Antologhion* (*ibidem*, II, 212) și *Octoih* (*ibidem*, II, 213).

29. *Ibidem*, II, 214.

30. Antimisul (din gr. *anti* = în loc de și *minsos* = masă) este unul dintre cele mai importante obiecte liturgice, fiindcă în lipsa lui nu se poate săvârși slujba Liturghiei. Este confecționat dintr-o bucată de pânză de formă pătrată, cu laturile de 50-60 cm, pe care la început erau pictate, mai târziu imprimate, scene și imagini legate de Patimile Domnului; într-un colț, cusut ca un buzunar, se pun moaște de sfinți. La începuturile creștinismului, antimisul avea rolul unui altar mobil, mai târziu s-a impus folosirea lui în toate bisericile; prezența lui pe masa Altarului este obligatorie, pentru că în timpul Liturghiei catehumenilor, preotul îl desface și așează pe el discul și potirul cu cinstitele daruri ce urmează a fi sfințite. Fiecare biserică nou construită primește un antimis sfințit și semnat de episcopul locului

imprintate pe cont propriu, popa Stoica a fost acuzat că a furat clișeele din Tipografia Mitropoliei. În fața probelor popa Stoica recunoaște la 20 octombrie că a tipărit antimisele pe ascuns: „*pentru câștigul banilor*”, iar judecata soborului ecleziastic din 4 noiembrie îl găsește vinovat de „*furtișag de lucruri sfinte*” și-l pedepsește cu caterisirea³¹.

Pe scurt, faptele s-au derulat astfel: mitropolitul Neofit i-a poruncit lui Stoica să „*tiposească*” niște antimise; pentru aceasta i-a cerut să caute vreun „tipar” în Tipografia Mitropoliei iar dacă nu găsește: „*să facă el vreo stambă*”; Stoica a răspuns că nu are tipar (clișeul tipografic), pentru că toate stambele Mitropoliei „*s-au petrecut*” în timpul războiului (1735-1739), apoi a tipărit antimisele „*în ascuns*” și a încercat să le vândă eclesiarhului Mitropoliei (Methodie, viitorul episcop al Buzăului) zicând că sunt vechi, rămase din cele imprimate în timpul mitropolitului Daniil la sfințirea bisericii mănăstirii Văcărești (în 1724); mitropolitul Neofit văzându-le „*verzi*” (proaspăt tipărite) are o bănuială și obține de la domn dreptul de a-i face percheziție acasă, unde descoperă: „*stamba cea de lemn ascunsă*”, iar mai târziu și pe cea de aramă; mitropolitul a considerat că cele două clișee tipografice au fost furate de Stoica Iacovici de la Mitropolie.

În „*Mărturisania popii Stoicăi înaintea arhierilor*” din 20 octombrie 1740, se arată că: „*El tot a tăgăduit că nu sunt făcute de atunci (acum n.n.), ci au zis că sunt făcute de atunci, din zilele răposatului Daniil. Și în urmă s-au găsit tiparul la el și au mărturisit el singur că au greșit; și pentru câștigul banilor au făcut această greșală de au făcut și ne-au vândut noao. Și în urmă au mărturisit că și alt tipar de aramă iaste la dânsul*”³². În nici unul din cele două acte nu se spune că Stoica ar fi mărturisit furtul, ci doar că a recunoscut că a făcut antimisele și a încercat să le vândă Mitropoliei. Rezultă destul de clar de aici că Stoica deținea în casă material tipografic – respectiv clișeul de lemn și cel de aramă.

Soborul arhierilor condus de mitropolitul Neofit decide la 4 noiembrie excomunicarea lui Stoica și a întregii sale familii: „*am hotărât să pedepsim pre blestematul de Dumnezeu, pre rășpopul Stoica și toată casa lui cu pedeapsă bisericască (după sfintele canoane) și furtișagul de lucruri sfinte și înșelăciunea ce au făcut (nu asupra noastră, ci a lui Dumnezeu) aceasta iaste, precum au mărturisit singur înaintea smereniei noastre și înaintea iubiților noștri întru Duhul Sfânt frați arhieriei (...). Ci de vream ce au vrut el, blestematul de Dumnezeu, să ne înșale nu pre noi, ci pre Dumnezeu (...), după sfintele și dumnezeieștile canoane îl avem pre*

(Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Caransebeș, Ed. Dicezană Caransebeș, 2001, p. 39-40). După inventarea tiparului, antimisele au fost imprimate pe pânză, cu ajutorul presei de tipar, folosindu-se o placă gravată în lemn sau în metal (aramă). În secolul al XVIII-lea, gravurile de aramă pentru antimise erau importate de obicei din Rusia.

31. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa IV, p. 922; anexa V, p. 922-923.

32. *Ibidem*, anexa IV, p. 922.

*dânsul catherisit de tot darul preoției și înstriinat de la dumnezeiescul dar și afară den rânduiala preoției (...). Și precum, iarăși, au făcut Iisus Navi la legea veche, și nu numai pe Ahar l-au ucis cu pietri, ca pe un fur de sfinte ci și pre feciorii și featele lui și boii și oile lui și a tot ce orice au mai avut (...), dar și noi urmând poruncii acelora (ce) avem de la Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și pre muierea răsopitului Stoicăi și pre feciorii și featele lui și neierțați și nedezlegați dupre moartea lor (s.n.). Pietrile, leamnele să să răsipească și să se topească, iar trupurile lor nicidecum (...). Neci un preot să nu îndrăznească de vor muri să-i îngroape sau să-i primească la biserică, nici să le dea anaforă sau să-i cuminece. Nici să între în casa lor cu sfințenie, au să mănânce și să bea cu ei, că va fi în grea pedeapsă și nedezlegată afurisanie va fi. **Și până nu-și vor face canonul, după cum scriu sfințele pravile, iertăciune nu vor lua** (s.n.)”³³.*

După pedepsirea lui Stoica, mitropolitul Neofit apelează la serviciile lui Dimitrie Pandovici, tipograful Episcopiei Râmnicului, cu ajutorul căruia reorganizează Tipografia Mitropoliei în anii 1740-1741. Tot Dimitrie Pandovici va tipări și primele cărți publicate în „noua tipografie” a Mitropoliei, în anul 1742: un *Catavasier* și *Cazanile* lui Ilie Miniat.

La Tipografia Școlii Văcăreștilor

Aparent, Stoica Iacovici a reușit să-și ducă destul de repede la îndeplinire canonul ce i s-a dat, pentru că în mai puțin de un an a obținut dezlegarea de păcate. În prima jumătate a anului 1741, el apare din nou ca tipograf dar nu la Mitropolie, ci la Tipografia de la mănăstirea Sf. Sava semnând ca de obicei: „*prea cucernicul între preoți, popa Stoica Iacovici*”.

Motivul grabnicei iertări a lui Stoica trebuie căutat în contextul reactivării tipografiei Sf. Mormânt sub patronajul domnului Constantin Mavrocordat, cu numele de Tipografia Școlii Văcăreștilor. Numele tipografiei nu are nici o legătură cu familia Văcăreștilor (cum au crezut unii istoriografi ai tiparului), ci derivă de la „colegiul” ce funcționa în mănăstirea Văcărești, ctitoria lui Nicolae Mavrocordat, închinată și ea patriarhiei Ierusalimului³⁴.

Inițiativa redeschiderii tipografiei, menită să imprime cărți liturgice în limba română, a fost a domnului, dar fondurile cu care s-au tipărit cele două cărți de slujbă, un *Liturghier* și un *Molitvenic*³⁵, au venit de la epitropul mănăstirilor închinată Sf. Mormânt din Țara Românească, Anania, mitropolitul Chesareii Palestinei, cu încuviințarea patriarhului Ierusalimului, Parthenie (1737-1766)³⁶. În acest fel, generoasele daruri

33. Actul poartă denumirea „*Caterisirea răsopitului Stoicăi*” (*ibidem*, anexa V, p. 922-923).

34. *Ibidem*, p. 848-849.

35. BRV, II, 220, IV, p. 238; *ibidem*, II, 221, IV, p. 239.

36. Este posibil ca prima tipăritură imprimată în Tipografia Școlii Văcăreștilor să fi fost foaia volantă emisă de patriarhul Parthenie, *Carte de iertare a păcatelor* apărută în anul 1740, fără menționarea tipografiei (*ibidem*, II, 217, p. 54).

făcute de-a lungul timpului de domnii și credincioșii români Sf. Mormânt, se reîntorceau acum sub forma cărților de slujbă românești de care era atâtă nevoie.

Dorința lui Constantin Mavrocordat de a redeschide tipografia au grăbit iertarea lui Stoica și recăpătarea harului. A contat, fără îndoială, și trecerea de care se bucura meșterul Stoica în fața domnului ca tipograf al cărții tatălui său (*Despre datorii*). Pe lângă cele două cărți de slujbă editate de mitropolitul Anania, popa Stoica a obținut învoire să tipărească cu cheltuială proprie și două broșuri pentru învățătura preoților³⁷. Toate cele patru tipăriți au fost publicate fără autorizarea mitropolitului Neofit, pentru că pe paginile de titlu nu se menționează blagoslovenia sa. Acest fapt reprezenta o subminare a autorității mitropolitului Ungrovlahiei de către Patriarhia Ierusalimului, cu acordul tacit al domnului.

Tipografia Școlii Văcăreștilor, creația lui Constantin Mavrocordat, și-a încheiat practic existența odată cu sfârșitul celei de-a treia domnii (nov. 1735-sept. 1741), iar oficial la 3 decembrie 1741, prin porunca domnească emisă de noul domn, Mihai Racoviță la cererea mitropolitului Neofit.

Actul stabilea: „*ca de acum înnainte să nu să mai tipărească nici o carte bisericească fără de știrea și blagoslovenia arhiereului locului, după cum au fost și vechiul obicei aici, întru această țară*”. Totodată se acorda mitropolitului dreptul: „*să cerceteze cu amănuntul ca, unde va găsi vreo sculă, au slove au verice dichise ce au fost de mai înainte vream la Tipografia Sfintei Mitropolii, să le ia și să le ducă iar la urma lor, după cum au fost și mai nainte*”³⁸. Aceasta ne sugerează că o parte din materialul tipografic cu care fusese utilată Tipografia Școlii Văcăreștilor provenea din Tipografia Mitropoliei, împrumutat sau poate transferat la cererea domnului Constantin Mavrocordat.

Din nou la Tipografia Mitropoliei

Mitropolitul Neofit avea mare nevoie de tipografi astfel încât, vrând-nevrând, popa Stoica este nevoit să se întoarcă la Tipografia Mitropoliei, de altfel singura tipografie rămasă în funcțiune în oraș după desființarea Tipografiei Școlii Văcăreștilor. Aici va tipări împreună cu fratele său, Radu o *Evanghelie* în 1742 și un *Penticostar* în 1743³⁹.

La Tipografia Domnească

Prin porunca domnească din 3 decembrie 1741, completată apoi de hrisovul din 20 iulie 1742, Neofit Cretanul obținuse de la Mihai Racoviță privilegiul ca doar

37. Ca și cele din anii 1723-1726 și acestea au apărut fără menționarea editorului: Antim Ivireanul, *Învățătură bisericească* (*ibidem*, II, 218, IV, p. 238) și Athanasie cel Mare, *Întrebări bogoslovești* (*ibidem*, II, 219).

38. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa VII, p. 931.

39. BRV, II, 224 și 232.

mitropolitul să aibă dreptul de a tipări cărți liturgice în eparhia proprie⁴⁰: „Și mai pre scurt nimeni să n-aibă voie să mai tipărească cărți bisericești făr-de numai arhierul locului”⁴¹. Cu toate acestea, domnitorul Constantin Mavrocordat revenit la domnie (iul. 1744-apr. 1748) a hotărât să redeschidă Tipografia Domnească. Pentru aceasta, mitropolitul a trebuit să-i cedeze o parte din inventarul Tipografiei Mitropoliei și pe meșterul tipograf – popa Stoica Iacovici. Ca urmare în anii 1745-1746, Tipografia Mitropoliei a intrat în repaus.

Și de această dată, Constantin Mavrocordat îl desemnează pe popa Stoica Iacovici să se ocupe de tipărirea cărților. În anii 1745-1746, la Tipografia Domnească el a imprimat catehismul credinței ortodoxe – *Pravoslavnica Mărturisire* – și trei cărți de slujbă⁴². Toate au blagoslovenia mitropolitului Neofit, dar nu indică numele celui care a suportat cheltuielile de tipărire. Cine a fost editorul acestor cărți, a rămas o problemă neelucidată. Cum toate au fost imprimate de Stoica Iacovici, care în cursul vieții sale a încercat mereu să găsească ocazii favorabile de a-și practica meșteșugul în folos propriu, credem, ca și Tit Simedrea⁴³, că titulatura Tipografie Domnească era formală, ea fiind de fapt „închiriată” tipografului, care a imprimat toate aceste cărți cu cheltuiala sa (cu excepția *Pravoslavniciei mărturisiri*)⁴⁴.

Considerăm că tot în această tipografie au fost imprimate și cele două cărți din 1746, fără indicarea tipografiei și a editorului: ediția a doua din *Cuvintele* lui Ioan Gură de Aur - *Mărgăritare* („s-au tipărit în orașul Bucureștilor”) și *Triodul* („în oraș în București”)⁴⁵. Faptul că ambele sunt tipărite de popa Stoica Iacovici și că apar în cursul anului 1746 – dată la care în București nu funcționa altă tipografie - pledează pentru înscrierea lor pe lista cărților editate cu fonduri proprii.

Anonimatul sub care se ascunde Stoica este explicabil dacă avem în vedere sensibilitatea mitropolitului Neofit față de inițiativele tipografice particulare, care ar fi putut „zătici” activitatea propriei sale tipografii, precum și dorința tipografului

40. Potrivit regulilor de organizare a Bisericii Ortodoxe, mitropolitul era și arhiepiscop al Bucureștiului. Eparhia Mitropoliei a cuprins până la sfârșitul secolului al XVIII-lea județele: Prahova, Ialomița, Ilfov, Dâmbovița, Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș și Olt ([Mihai Cantacuzino], *Istoria politică și geografică a Țerei Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*. Dată mai întâi la lumină în limba grecească la anul 1806 de frații Tunusli. Tradusă de George Sion, București, Tipografia Națională a lui Stephan Rassidescu, 1863, p. 172). Din octombrie 1793, județele Argeș și Olt au intrat în componența eparhiei Episcopiei Râmnicului nou înființată.

41. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa VII, p. 931.

42. *Pravoslavnica mărturisire*, 1745 (BRV, II, 244); *Psaltire*, 1745 – pagina de titlu în română, textul în slavonă (*ibidem*, II, 245); *Octoih*, 1746 (*ibidem*, II, 249); *Liturghie*, 1746 (*ibidem*, IV, 92).

43. Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 867.

44. Menționea că s-a tipărit *din porunca domnului* ne lasă să înțelegem că domnul a fost și editorul cărții.

45. *Mărgăritare*, 1746 – „în orașul Bucureștilor”, ed. a II-a (BRV, II, 248); *Triod*, 1746 (7255) – „în oraș în București” (*ibidem*, IV, 93).

de a nu stârni din nou mânia ierarhului, după clemența pe care i-o arătase în urma amplului scandal din 1740.

Odată cu reluarea activității Tipografiei Mitropoliei în 1747, Tipografia Domnească s-a închis, iar popa Stoica Iacovici s-a întors probabil la parohia sa. Neofit Cretanul a început să caute meșteri tipografi de care să poată dispune în voie, fără a fi nevoit să și-i dispute cu domnul sau cu Patriarhia Ierusalimului. La 27 martie 1747, mitropolitul a încheiat un contract de angajare cu Barbu Bucureșteanul și Grigore Stan Brașoveanul, veniți la București după închiderea Tipografiei Episcopiei Rădăuților în 1746⁴⁶.

Cei doi vor fi meșterii tipografi ai Mitropoliei în anii următori, până la plecarea lui Grigore la Iași, în 1750 și moartea lui Barbu, în jurul anului 1758⁴⁷.

După mazilirea lui Constantin Mavrocordat, noul domn, Grigore al II-lea Ghica (apr. 1748-aug. 1752) a dăruit mitropolitului Neofit Tipografia Domnească aflată la acea dată la mănăstirea Colțea, prin hrisevul emis la 3 aprilie 1749⁴⁸. Cu acest material tipografic s-a imprimat în același an antologia lui Ghenadie Scholarul, *Prescurtare de rugăciuni din Psaltire*⁴⁹. Pentru tipărirea cărții era nevoie de un cunoscător al limbii grecești, astfel încât mitropolitul a trebuit să recurgă din nou la serviciile lui Stoica Iacovici. Din lista de cheltuieli a Mitropoliei rezultă că tipograful a venit să lucreze împreună cu doi dintre fiii săi, care au pilit literele grecești turnate de popa Stoica în matrițele provenind din inventarul Tipografiei Domnești⁵⁰.

Aceasta este ultima carte tipărită de popa Stoica Iacovici. Printr-o stranie coincidență activitatea lui Stoica se încheie, așa cum începuse, cu tipărirea unei cărți grecești.

Editor, corector și prefațator

Folosindu-se de bunăvoința mitropoliților Daniil și Ștefan și de protecția tacită a domnilor Mavrocordați și a patriarhilor Ierusalimului preotul Stoica Iacovici a editat zece cărți în limba română în nume propriu, în cadrul tipografiilor la care era angajat sau cu material tipografic închiriat de la proprietarii acestora, dar de fiecare dată la adăpostul anonimului: trei cărți în anii 1723-1726, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat⁵¹; două broșuri cu învățăături pentru preoți în 1741, în Tipografia

46. Contractul este cunoscut sub numele de „*Tocmeala tipografiilor care s-au așezat să tipărească cărți*” (Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa IX, p. 933).

47. În legătură cu acesta, v. Daniela Lupu, *Barbu Bucureșteanul, un tipograf din epoca domniilor fanariote*, în „*București. Materiale de istorie și muzeografie*”, XXIII, 2009, p. 46-54.

48. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa XVII, p. 937-938.

49. Pe pagina de titlu se specifică: „*S-a tipărit în tipografia afierosită de prea înălțatul și prea evlaviosul Domn și Egemon a toată Ungrovlahia, Domnul Domn Ioan Grigorie Ghica Voievod prea sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei*” (BRV, II, 271, p. 111).

50. „*Au adus și Ghinea și Iordache oc(ă) 27 pol și s-au pus la iar la cămara ec(lislarhiei); și li s-au dat și lor toți bani deplin*” (Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa XV c, p. 936).

51. *Acolutia Sf. Neofit și Maxim*, 1723; *Catavasier*, 1724; *Triod*, 1726.

Școlii Văcăreștilor aflată sub patronajul Patriarhiei Ierusalimului și al domnului Constantin Mavrocordat⁵²; cinci cărți în anii 1745-1746, la Tipografia Domnească a lui Constantin Mavrocordat⁵³.

Costurile de tipărire a cărților editate de Stoica pot fi estimate la sume cuprinse între 56 și 1054 taleri, în funcție de format și număr de pagini⁵⁴. Modul în care tipograful a reușit să-și procure acești bani pare înconjurat de mister și asta constituie „*taina popii Stoica Iacovici*”. Sursele documentare ne demonstrează însă că mulți tipografi ai epocii dețineau proprietăți (mobile și imobile) și beneficiau de privilegiul fiscal. În ceea ce privește posibilitățile financiare ale popii Stoica, trebuie să avem în vedere că în afara banilor obținuți în urma contractelor de tipărire el dispunea de veniturile și foloasele obținute ca preot și de scutirile acordate de domni în calitate de tipograf. La acestea se adaugă faptul că Stoica economisea simbriile lucrătorilor, folosindu-se de munca fiilor lui.

Dincolo de iscusință tipografică, Stoica Iacovici avea știință de carte. El a făcut corectura unora dintre textele pe care l-a imprimat, a compus stihuri în care cere iertare pentru greșelile de tipar și a scris predoslovie unei cărți publicate la inițiativa sa. În 1726, a făcut propunerea de a se tipări într-o carte aparte cântările din Săptămâna Mare, care în mod obișnuit erau cuprinse în *Triod* și care până atunci erau în limba slavonă. Mitropolitul Daniil a încuviințat și astfel Stoica a editat cu cheltuială proprie *Triodul Săptămânii Mari*: „*acum întru întâiu tălmăcit pre limba rumânească, întru folosul tuturor preoților și spre înțelesul creștinilor*”. Prefața acestei cărți, dedicată mitropolitului, ni-l arată pe preotul Stoica profund implicat în ampla operă de introducere a limbii române în biserică, începută în secolul anterior de înalții ierarhi: „*Drept aceia cunoscându sfinția-ta că din câte cărți ale sfintei bisericii noastre ce s-au alcătuit și au cântat cântăreții cei bisericesti pre limba noastră cea rumânească, din toate mai de umilință și mai agonisitoare de zdrobirea inimii și de pocăință iaste folositorul de sufletu Triodul (...) ai datu sfinția-ta blagoslovenie să să tipărească acele slujbe ale Triodului, adecă din Sâmbăta dreptului Lazar până în sfânta și luminata Duminecă a Paștilor la liturghie, pre limba rumânească, pentru ca pricepându toată prostimea să să umilească la rugăciunile lor* (s. n.)”⁵⁵. Este evidentă preocuparea popii Stoica de a pune la îndemâna preoților cărți cu slujbe pe înțelesul enoriașilor: „*că am scurtat pentru neputința norodului celui de obște, ca să le fie mai pe ușor*” spune el la sfârșitul *Triodului*.

52. Antim Ivireanul, *Învătură bisericască* și Sf. Athanasie cel Mare, *Întrebări bogoslovești*.

53. *Psaltire*, 1745; *Octoih, Liturghii, Mărgăritare, Triod*, 1746.

54. Sumele au fost estimate de Tit Simedrea pe baza analogiei cu cheltuielile și profiturile obținute de Mitropolie la cărți de format și paginație asemănătoare (*op. cit.*, p. 901).

55. BRV, II, 195, p. 33-34.

Cartea editată, diorthosită și prefațată de Stoica a fost foarte căutată de preoții din întreg spațiul românesc. Popa Ionaș din Bârsana vine la București tocmai din Maramureș special să o cumpere. Întâlnirea dintre cei doi și vânzarea cărții a fost consemnată chiar de popa Stoica pe ultima filă a acestui exemplar descoperit în perioada interbelică la biserica din Bârsana: „*Popa Stoica Iacovici tipograful ot București, ostenitoriu scrisorii numelui omului celui ce au cumpărat cartea aceasta. Este cucernicul între preoți popa Ionaș, parohușul satului Bârsanii, din neam bârsănesc; în a 17 zi a lunii lui Martie, anii de la mântuirea lumii 1778 (s.n.)*”⁵⁶.

Anul 1778 este probabil o greșeală de transcriere a însemnării sau de tipar. Cum după anul 1749, Stoica nu mai este menționat, este posibil ca în textul original să fi fost anul 1728, 1738 sau 1748.

Stoica a mai făcut corectura edițiilor din 1723 și 1742 ale *Evangheliei* și ediției din 1746 a *Triodului* cerând, conform obiceiului, iertare pentru greșelile neobservate: „*Jară cei ce vă veți întâmpla a citi bucurați-vă în Domnul și va rugați pentru mine și ce greșală veți afla îndreptați cu Duhul blândețelor nepuindu-ne în ponos. Că nu iaste lucrare de îngeru, ci iaste lucrată de mână de țărână. Că precum iaste cu neputință a nu gusta cineva din moarte, într-acestași chip și Tipograful a scăpa fără de greșeală*”⁵⁷.

Dascăl de meșteșugul tipografiei

În vremea aceea învățarea meseriei se făcea deseori în cadrul familiei, de la tată la fii, de la frate la frate, de la unchi la nepoți constituindu-se, după cum observa Nicolae Iorga, adevărate „dinastii” de tipografi⁵⁸. Popa Stoica Iacovici a împărtășit tainele meșteșugului fratelui său, logofătul Radu Iacovici și, pe măsură ce au crescut, propriilor fii: Ioan, Iordache și Ghinea. Deși documentele lasă să se înțeleagă că o perioadă a lucrat împreună cu fiii săi, popa Stoica nu i-a menționat niciodată în cărțile sale.

Radu Iacovici logofătul (1731-1743)

Cu siguranță, prins între obligațiile sale de preot, de cap de familie și de conducător de tipografie, popa Stoica a lăsat de fapt munca în atelier pe seama fratelui și apoi a fiilor săi. Nu întâmplător, în unele dintre cărțile imprimare de Stoica la Tipografia Mitropoliei este pomenit și Radu logofătul Iacovici. Aceasta înseamnă că el ajunsese la nivelul de pregătire și experiență cerut unui meșter tipograf, certificat prin dreptul de a semna pe pagina de titlu. Cu toate acestea, Stoica nu a fost dispus

56. Apud Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, în Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVII, București, 1909, p. 25.

57. BRV, II, 182, p. 21-22.

58. Nicolae Iorga, *Tipografia la români*, în „Almanahul Graficei Române”, VIII, Ed. Grafică Română, Craiova, 1931, p. 51. Reprezentative din această perspectivă sunt familiile Iacovici, la București și Athanasievici, la Râmnic. În Moldova se constată aceeași situație în cazul tipografului Marcu Irimia și a fiului său, Sandu, precum și a familiei preotului Mihail Strelbișchi.

să-și împartă privilegiile de meșter cu fratele său.

Radu Iacovici este atestat ca tipograf în 1731, când în unele exemplare din *Octoiul* tipărit în acest an apare și numele său la sfârșit⁵⁹. Deși *Antologhionul* din 1736, are pe pagina de titlu doar numele lui Stoica Iacovici, la sfârșit se arată că a fost tipărit împreună cu Radu⁶⁰. În anii următori, Radu și-a mai înscris numele la finalul altor cărți pe a căror pagină de titlu apare ca unic tipograf Stoica, cu toate că este evident faptul că acestea au fost tipărite împreună.

Singura sa menționare pe pagina de titlu o întâlnim doar la unele exemplare din *Octoiul* din 1736 (celelalte având doar numele lui Stoica)⁶¹. La toate cele cinci cărți imprimate, Radu semnează ca logofăt. Deși s-a pus la îndoială calitatea sa de tipograf propriu-zis, fiind considerat doar „ajutor” sau „fecior” în echipa fratelui său⁶², credem că putem să-i recunoaștem lui Radu calitatea de meșter tipograf, așa după cum chiar fratele său a făcut-o. La sfârșitul *Evangheliei* din 1742 și al *Penticostarului* din 1743, acesta a notat: „*Tipăritu-s-au (...) de cucernicul întru preoți popa Stoica Iacovci cu cel dimpreună ostenitoriu și frate Radu logothetu Iacovici Tipog.*”⁶³. *Penticostarul* din 1743, cuprinde totodată ultima sa menționare ca tipograf.

După 12 ani de activitate în umbra fratelui său, Radu Iacovici a abandonat meseria de tipograf sau poate a părăsit această lume. Până în prezent nu se cunoaște nici o carte pe care să o fi tipărit de unul singur, ceea ce ne dezvăluie cât de greu era pentru un tipograf aflat la început de drum să găsească angajamente în nume propriu.

Ioan Stoicovici (1743)

După data debutului tipografic, Ioan pare a fi fiul cel mare al popii Stoica. El semnează ca meșter în 1743, odată cu angajarea sa de către episcopul Buzăului, Methodie. Acesta cunoștea bine familia lui Stoica Iacovici, pentru că înainte de a ajunge ierarhul Buzăului fusese eclesiarhul Mitropoliei, însărcinat cu administrarea tipografiei. Cum în anul 1743, singurii meșteri tipografi din București erau Stoica Iacovici și fratele său, Radu Iacovici, care erau angajați ai Tipografiei Mitropoliei, Methodie a recurs la serviciile lui Ioan, considerat mai avansat în pregătire față de frații săi.

La Tipografia Episcopiei Buzăului, Ioan tipărește în cursul anului 1743, patru cărți liturgice⁶⁴, dată după care dispare dintre tipografii vremii. La sfârșitul anului 1743, credem că a părăsit Buzăul, reîntorcându-se la București. Nu se poate susține afirmația că Ioan Stoicovici „a condus” Tipografia Episcopiei Buzăului între

59. BRV, II, 202, p. 41.

60. *Ibidem*, II, 212, p. 50.

61. *Ibidem*, II, 213, p. 51.

62. Cf. Tit Simedrea, *op.cit.*, p. 905.

63. BRV, II, 224, p. 60; *ibidem*, II, 232, p. 72.

64. *Acatist (ibidem*, II, 28, IV, p. 239), *Apostol (ibidem*, II, 230, IV, p. 239), *Catavasier (ibidem*, IV 79), *Ceaslov (ibidem*, IV 78).

anii 1743-1745⁶⁵. După cum se știe, angajarea tipografilor se făcea cu contract pentru imprimarea unui titlu, iar dacă nu mai primeau comenzi, trebuiau să-și caute de lucru în altă parte.

Iordache Stoicovici (1760-1767)

Iordache apare menționat pentru prima dată în 1749 ca *fecior*, când împreună cu Ghinea lucrează la pilirea literelor grecești turnate de tatăl său pentru imprimarea cărții *Prescurtare de rugăciuni din Psaltire*⁶⁶. Dintre fiii lui Stoica Iacovici, el este singurul care a ajuns meșterul Tipografiei Mitropoliei, reușind să se mențină în această postură timp de opt ani.

Iordache Stoicovici a fost angajat de mitropolitul Filaret Mihalitzis (sept. 1753-iul. 1760) în 1760, după moartea lui Barbu Bucureșteanul (1758) și după scurtul episod în care tipograf al Mitropoliei a fost Gheorghe Stoianovici (1759). În 1760, Iordache a imprimat două cărți: o antologie de scrieri monastice numită *Lafsaicon* - în prima jumătate a anului, până la moartea mitropolitului Filaret Mihalitzis, apoi o *Evanghelie* - în timpul mitropolitului Grigore al II-lea (iul. 1760-sept. 1787)⁶⁷. Până în 1767, el a mai tipărit cinci cărți de slujbă⁶⁸ și o carte de literatură liturgică⁶⁹.

Spre deosebire de frații săi, Iordache este atestat și ca gravor. În 1759, a realizat portretul *Sf. Visarion* pentru a ilustra *Slujba* Sfântului tipărită de Gheorghe Stoianovici, iar pentru *Ceaslovul* din 1767, a gravat *Simbolul Împărtășaniei*. Tot lui îi atribuim ilustrarea *Antologhionului* din 1766, în care a reprodus fidel gravurile lui Ivan Bacov din *Cheia Înțeleșului* (1678), păstrând data și numele gravorului, dar tălmăcind legenda din limba slavonă în română. După 1767, numele lui Iordache Stoicovici nu mai este menționat.

Ca și tatăl său, pe lângă abilitățile de tipograf Iordache se dovedește a fi un mic cărturar, capabil să se ocupe de pregătirea textelor pentru tipar și de corectarea acestora. *Catavasierul* din 1761, a fost publicat sub îngrijirea și diorthosirea sa, așa cum rezultă din prefața adresată mitropolitului Grigore⁷⁰. De asemenea, a fost chemat la Râmnic pentru a diorthosi *Triodul* imprimat în același an de popa Constantin Athanasievici. Cererea de iertare a greșelilor de tipar adresată „creștinului cetitor”

65. Daniela Bratu, *Tipografii de la Buzău*, în „Glasul Bisericii”, anul XVII (1958), nr. 8, p. 736.

66. Tit Simedrea, *op. cit.*, anexa XV c, p. 936.

67. BRV, II, 320, Poenaru, CBRV, 320; BRV, II, 319.

68. *Catavasier*, 1761 (*ibidem*, IV, 122), *Antologhion*, 1762 (Ioana Cristache-Panait, *Tipăritura bucureșteană din veacul al XVIII-lea în satele transilvănene*, în „Glasul Bisericii”, anul XXXI (1972), nr. 11-12, p. 1232) și 1766 (BRV, IV, 133, 134), *Molitvenic*, 1764 (*ibidem*, II, 337, IV, p. 250), *Ceaslov*, 1767 (*ibidem*, II, 349).

69. Simeon, arhiepiscopul Thesalonicului, *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, 1765 (*ibidem*, II, 344).

70. Dan Simonescu, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955, p. 248-249; Poenaru, CBRV, 122, p. 202.

impresionează prin adâncă smerenie a tipografului: „*căci n-au cetit înger, nici au diorthosit heruvim să nu fie greșitu, ci au cetit ochi trupești și au scris mână de tină și au diorthosit o minte întunecată*”⁷¹. Iordache a inclus apoi textul și la sfârșitul *Antologhionului* pe care l-a tipărit în 1766⁷².

În afară de Barbu Bucureșteanul și Grigore Stan Brașoveanul, Iordache Stoicovici este singurul tipograf din epoca domniilor fanariote care apare explicit cu titlul de *dascăl*. În 1765, semnează cererea de iertare a greșelilor de tipar de la sfârșitul cărții *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos* cu formula: „*Mic și plecat: Iordache Stoicovici cu toți ucenicii lui*”⁷³. Calitatea sa de îndrumător în deprinderea meșteșugului tiparului este confirmată și de cuvintele lui Constantin, care, debutând ca tipograf în 1768, la Buzău, se recomandă: „*ucenicul dascăl(ului) Iordache*”⁷⁴.

Ghinea Stoicovici (1767-1768)

Dacă luăm în considerare data târzie a debutului ca meșter, Ghinea pare a fi cel mai mic dintre băieții familiei⁷⁵. El este singurul care urmează profesia tatălui său, pentru că în 1767, ajunsese diacon. În 1749, este menționat ca *fecior* împreună cu fratele său, Iordache, la Tipografia Mitropoliei. În 1767, Ghinea este angajat de Cozma, episcopul Buzăului, la Tipografia Episcopiei. Aici el imprimă două cărți: o *Psaltire*, în 1767 și un *Catavasier* în 1768 (având ca model pe cel tipărit de Iordache la Tipografia Mitropoliei, în 1761)⁷⁶. După această dată el nu mai este menționat ca tipograf.

Personalitate puternică, popa Stoica Iacovici a dominat viața tipografică a Bucureștiului aproape jumătate de veac (1715-1749). El a lucrat în toate tipografiile care au funcționat în oraș: de la mănăstirea Sf. Sava (1715-1719), de la mănăstirea Tuturor Sfinților (1719), a Mitropoliei (1728-1749), a Școlii Văcăreștilor (1741) și Domnească (1745-1746). În cei ani 21 ani de activitate, el a imprimat 32 de cărți, semnând întotdeauna: „*prea cucernicul între preoți popa Stoica Iacovici tipografu*”.

Ascensiunea lui Stoica a fost favorizată de contextul istoric - marii meșteri ai tiparului epocii brâncovenești și tipografii formați de ei dispăruseră în mare parte⁷⁷

71. BRV, II, 326, p. 156.

72. *Ibidem*, IV, 134, p. 81-82.

73. *Ibidem*, II, 344, p. 170.

74. La sfârșitul *Liturghiilor* (*ibidem*, II, 366, p. 192; IV, p. 252).

75. Fără îndoială, Ghinea este fiul lui Stoica, și nu al lui Ioan, cum greșit s-a afirmat (cf. Daniela Bratu, *op. cit.*, p. 737).

76. BRV, II, 352, IV, p. 251; *ibidem*, II, 355.

77. Episcopul Mitrofan și-a dat obștescul sfârșit în 1702, iar mitropolitul Antim Ivireanul a fost ucis în septembrie 1716. Mihai Iștvanovici a fost trimis în 1708, în Gruzia, pentru a tipări cărți la Tbilisi, de unde nu s-a mai întors; Gheorghe Radovici a murit în primăvara anului 1715, la Târgoviște. Ieromonahul Dionisie Floru de la mănăstirea Tuturor Sfinților a decedat în 1720, în timpul imprimării *Octoihului* și *Slujbelor Tuturor Sfinților*, cărțile fiind terminate de ieromonahul Sava, egumenul mănăstirii (BRV, II,

- dar hotărâtoare au fost, fără îndoială, calitățile sale profesionale. Stoica Iacovici corespunde modelului tipografului ideal creionat de Antim Ivireanul: „*capabil și cu mintea și cu mâinile. Astfel îl reclamă și arta și tipografia*”⁷⁸. Înzestrat în egală măsură cu inteligență și abilități practice, este explicabil de ce el a fost disputat de proprietarii tuturor tipografiilor care au funcționat în acest interval: patriarhii Ierusalimului (Hrisant Notara și Parthenie), domnitorii Nicolae și Constantin Mavrocordat, mitropoliții Ungrovlahiei: Daniil, Ștefan și Neofit Cretanul.

Ca preot, a înțeles cât de important era ca poporul să poată auzi cuvântul lui Dumnezeu pe limba sa. Trăind într-o epocă în care puține cărți de cult erau tipărite în românește⁷⁹, el a contribuit, cu mijloacele sale, la înmulțirea și răspândirea cărților de slujbă și de învățatură în limba națională.

SUMMARY

The article remakes the history of a family of printers from Bucharest, who strongly influenced the printing activities during the first half of the Phanariote era (1716-1821). The first and most important is the pope Stoica Iacovici. During 1715-1749 he was successively employed by all the printing centers that functioned in Bucharest: at the St.Sava monastery (1715-1719), at All Saints' Antim monastery (1719), at the Metropolitan Church (1728-1736, 1742-1743, 1749), at the Văcăreștilor school (1741) and at the Princely school (1745-1746). At the same time, he manifested himself as editor, printing at his own expenses ten liturgic and teaching books for Romanian language priests. Pope Stoica Iacovici also printed under his care, corrected and prefaced several of the texts issued by himself. He also taught his brother, chancellor Radu Iacovici and his own sons, Ioan, Iordache și Ghinea the skill of printing books. Radu Iacovici (1731-1743) and Iordache Stoicovici (1760-1767) both worked at the Metropolitan Bishop printing establishment, and Ioan (1743) and Ghinea (1767-1768) at the Buzau Bishopric printing establishment.

179, p. 4); acesta dispăre și el după 1722.

78. Scrisoarea lui Antim Ivireanul către patriarhul Hrisant al Ierusalimului din 6 aprilie 1713 (C. Erbiceanu, *Material pentru complectarea istoriei bisericești și naționale. Documente inedite*, în BOR, anul XV (1891), no. 6 (septembrie), p. 391).

79. Din cele 14 cărți liturgice indispensabile săvârșirii serviciului divin, în Țara Românească la începutul epocii fanariote erau publicate integral în limba română doar opt: *Evanghelia* (București, 1682), *Apostolul* (București, 1683), *Psaltirea* (Snagov, 1694), *Liturghiile* împreună cu *Molitvenicul* (Râmnic, 1706), *Octoiul* (Târgoviște, 1712), *Catavasier* (Târgoviște, 1714) și *Ceaslov* (Târgoviște, 1715).